

بنویس، آقا معلم!

آثار ضمنی تجربه‌نگاری در وب‌نوشت «یادداشت‌های آقا معلم»

محمد نیرو

معاون آموزشی و دبیر ریاضی منطقه ۳ آموزش و پرورش تهران

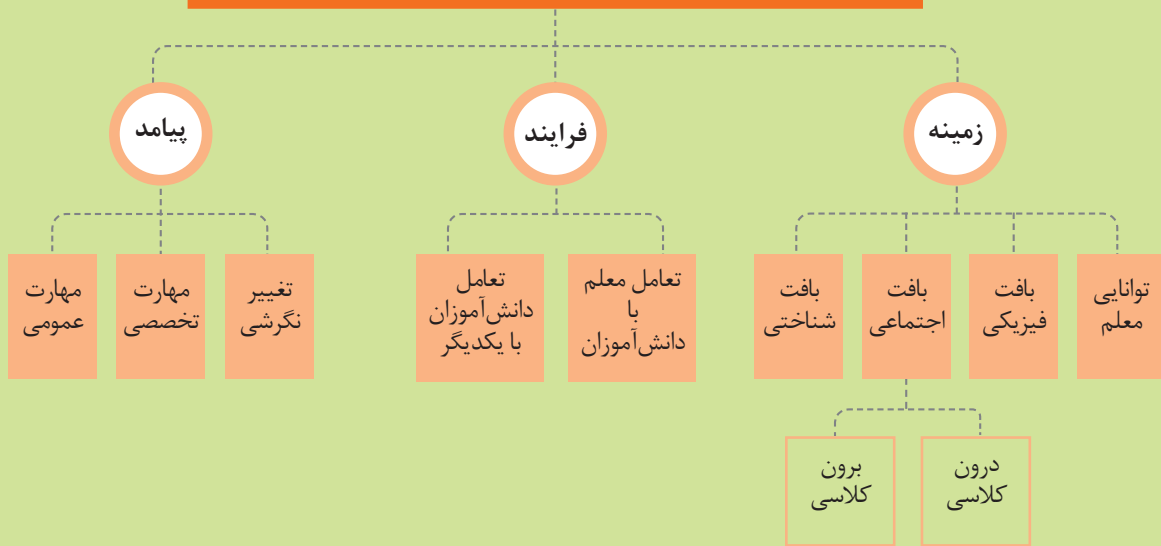
و فعالیت‌های دانش‌آموزان نیز ضمیمه شده است. بدیهی است با نوشتن تجارب زیسته کلاس در این فضای مجازی، امکان بازنگری و بازخورد و تعامل میان معلم و دانش‌آموزان، والدین و سایر همکاران، مهیا می‌شود تا در نهایت رشد فرایندی و بهره‌وری آموزشی حاصل آید. نام این وب‌نوشت از کتاب «آقا معلم»^۲ نوشته فرانک مک‌کورت^۳ برداشته شده که حاوی خاطرات معلمی نویسنده آن است. او که یک معلم ایرلندی‌تبار است، با ثبت تجارب معلمی خویش نه تنها پرفروش‌ترین کتاب سال ایالات متحده را رقم زد بلکه عملاً نقشی در مدیریت دانش^۴ ایفا نمود و گستره‌ای از دانش را که به‌طور ضمنی^۵ و در پی تجربه‌ها، مهارت‌ها، و دانایی‌های شخصی‌اش پدید آورده بود، به دانش صریح^۶ بدل ساخت و منتشر نمود.

در آغاز سال تحصیلی ۹۴-۹۳، در پی آشنایی با یکی از نظریه‌های روان‌شناسی تربیتی، رویکرد آموزشی کلاس ریاضی‌ام را مبتنی بر نظریه اجتماعی-فرهنگی قرار دادم. همچنین بازتاب و آثار آن را در یک سال تحصیلی، بعد از هر جلسه کلاس درس، در وب‌نوشت خود درج کردم. پس از اتمام سال تحصیلی، کلیه مطالب مندرج در پست‌های مربوط را در محیط نرم‌افزار Word پیاده و صفحه‌بندی نمودم که بارگیری^۷ آن برای علاقه‌مندان امکان‌پذیر است. سپس، با تحلیل کیفی یادداشت‌های خود، نکات اجرایی این رویکرد را استخراج و در قالب زمینه، فرایند و پیامدها به‌صورت مدل زیر شناسایی کردم. در عین حال، آن را در قالب مقاله‌ای ارائه کردم که شرح آن در چارچوب نوشته حاضر نمی‌گنجد. به این ترتیب، نوعی دانش بومی تولید شد و در اختیار جامعه تعلیم و تربیت قرار گرفت. یادداشت‌های آقا معلم، آثار ضمنی گسترده‌ای نیز برجای گذاشت که برخی ناظر بر معلم و همکاران و برخی ناظر بر دانش‌آموزان و والدینشان است و در ادامه به آن‌ها اشاره می‌کنم.

امروزه صاحب‌نظران بر این باورند که فرد نباید تجربه‌ها و اطلاعات خود را ملک شخصی بداند و سرقتی و سرمایه حرفه و کار خود قرار دهد. اغلب کشورهای پیشرفته با در اختیار قراردادن اطلاعات و تجارب در شبکه جهانی اینترنت، نه تنها به حفظ آن‌ها کمک می‌کنند بلکه با دریافت انتقادات و اظهارنظرهای دیگران به رشد و پرورش افکار، اطلاعات و تجربه‌های خود می‌پردازند. ضمیر ناخودآگاه انسان‌ها ظرفیت محدودی دارد و به همین دلیل، آن‌ها قادر به حفظ و یادآوری تمام مطالب نیستند و لازم است با ثبت و ضبط اطلاعات و تجارب خود، آن‌ها را حفظ کنند (دری، ۱۳۸۴).

در این میان، معلمی خاستگاه تجارب سرشار و گوناگونی است که هر کدام می‌تواند واجد آثار پیش‌برنده یا بازدارنده فردی و جمعی در خور توجهی باشد. تجاربی که لزوماً نه مسبوق به سابقه معلم‌اند و نه مندرج در کتب، ولی می‌توانند رافع نیاز معلمان تازه کار و عامل بهره‌وری بیشتر معلمان کهنه‌کار باشند. معلم می‌تواند با بهره‌جویی از تجارب دیگران، ضمن بی‌نیازی از بازانجام ناکامی‌ها، بر قلمرو روش‌ها و الگوهای مؤثر خود در فرایند یاددهی-یادگیری بیفزاید و با کمترین آزمون و خطا و هزینه انسانی، به تجربه‌اندوزی بپردازد. این امر به‌ویژه با وجود هم‌ذات‌پنداری در قالب مطالعه خاطرات سال‌های تدریس معلمان، تأثیر خاصی دارد. من با ۲۵ سال سابقه تدریس ریاضی در مدارس، امسال سومین سال پیاپی است که تجارب کلاس درس را در وب‌نوشت «یادداشت‌های آقا معلم»^۱ روایت می‌کنم. در این وب‌نوشت، جدا از گزارش توصیفی فرایند آموزش در کلاس ریاضی و نتایج حاصل، توضیحات و دل‌نویسته‌هایی نیز درباره جریان کلاس و حواشی آن می‌نویسم. اغلب در هر یک از پست‌های مربوط، عکس یا فیلم‌هایی از تدریس و تخته‌نگاری

نکات اجرایی مرتبط با رویکرد اجتماعی - فرهنگی در کلاس درس

یکی از وجوه مدیریت دانش دریافت دانش، ضمنی و تبدیل آن به دانش صریح است. دانش با معلمان و در پی تجارب و عملکردهای ایشانشان زاده می‌شود و به دلیل مستند نشدن، اغلب در سینه‌ها و خاطره‌های ایشانشان باقی می‌ماند و نشر و نقد آن‌ها کمتر جامه عمل می‌پوشد. نکته حائز اهمیت این است که بسیاری از همین تجارب پیاده نشده، گاه از خاطر آن‌ها نیز می‌رود. به تعبیری، کم‌رنگ‌ترین جوهرها از قوی‌ترین حافظه‌ها ماندگارتر است. این امر برای اقوام و فرهنگ‌های مختلف هر جامعه‌ای، بهترین سرمایه است و دانش بومی معلمان تازه کار به حساب می‌آید. معلم با درج مستمر تجارب خویش در این فضای مجازی و یکپارچه‌سازی و صفحه‌بندی و صحافی مجموعه مندرجات یک‌ساله در اوقات فراغت تابستان، ضمن تدوین خاطرات خود، اصیل‌ترین منبع و کتاب راهنمای معلمان امروز و فردا را به‌طور بالقوه رقم می‌زند.

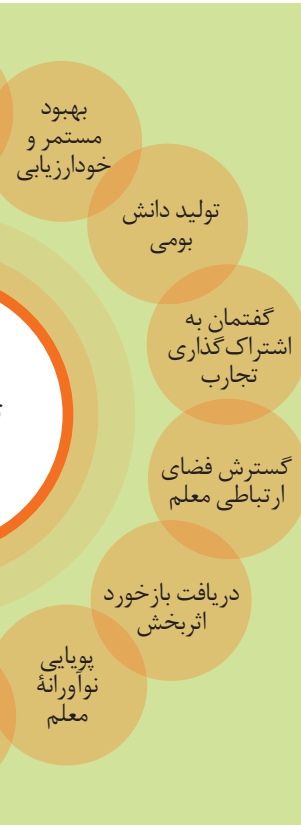
۴. ترویج گفت‌وگو میان هم‌رسانان تجارب: متأسفانه اغلب، تجارب ارزنده معلمان به‌طور جدی و گسترده به اشتراک گذاشته نمی‌شود و گاهی این تبادل تجربه‌ها از دایره اتناق معلمان یک مدرسه فراتر نمی‌رود. وجه تعمّدی این امر، گاه دشوار پنداشتن اجرای آن یا نبود اندیشه ضرورت انجام آن است و تهدیدی برای مزیت رقابتی خویش پنداشته می‌شود. جدا از آنکه زکات علم نشر آن است، در سیره بزرگان تعلیم و تربیت، وسعت نظر، اعطا و اهدای بی‌دریغ و بی‌چشم‌داشت یافته‌ها و داشته‌ها نمایان است؛

۱. شناخت مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان^۸ کلاس: مهم‌ترین پیام برنامه درسی پنهان، دعوت به ژرف‌اندیشی در جریان تعلیم و تربیت و پرهیز از ساده‌انگاری و سطحی‌نگری است. به عبارتی، عبور از لایه‌های سطحی اتفاقاتی که در جریان تعلیم و تربیت می‌افتد. از سوی دیگر، پایداری و ماندگاری آثار یادگیری ناشی از این اتفاقات طرح‌ریزی و قصد نشده، بر اهمیت آن‌ها می‌افزاید؛ این نوع یادگیری‌ها بسیار ماندگارتر و پایدارتر از یادگیری‌های معطوف به برنامه درسی صریح است. بر این اساس، ثبت رخدادهای مستندسازی فرایند و نتایج کلاس درس و تحلیل و بازخوانی آن، گامی در جهت شناسایی این وجه مغفول و نافذ در اغلب کلاس‌های درس است. مؤلفه‌هایی که در نمودار بالا آمده‌اند، به نوعی با برنامه درسی پنهان کلاس نیز مرتبط‌اند.

۲. بهبود مستمر^۹ با امکان خودارزیابی از فرایند یاددهی - یادگیری: هنگامی که معلم به مستندسازی و تجربه‌نگاری می‌پردازد، خود به خود زمینه تعمیق و تدقیق و ارزیابی خود را مهیا کرده است. این امر مشروط بر آن است که وی مانند یک پژوهشگر، بدون سوگیری آن را بازبینی نماید. بر این اساس، معلمی که دغدغه تعالی بخشی حرفه خویش را داشته باشد، بستر بهبود مستمر فرایند یاددهی - یادگیری را پیش روی خود قرار داده است. در عرصه پرتحول زمینه‌ها و نظریه‌ها، روزآمد بودن و رشد حرفه‌ای معلمان وظیفه و ضرورتی انکارناپذیر است که خود ارزیابی آن را با کمترین حاشیه، تسهیل و تسریع می‌کند.

۳. تبدیل دانش ضمنی به صریح و تولید دانش بومی: یکی از وجوه مدیریت دانش، دریافت دانش ضمنی و تبدیل آن

آثار ضمنی تجربه‌نگاری در وب نوشت

غایب نیز می‌توانند در فضای کلاس درس قرار بگیرند. من برای هر یک از دانش‌آموزان، کد اختصاصی و محرمانه گذاشته بودم که گاه برای حفظ حریم دانش‌آموزان، از آن‌ها برای انتقال پیام خصوصی استفاده می‌کردم.

۶. دریافت بازخورد اثربخش:

در گستره فضای ارتباط مجازی، امکان تعامل دوسویه نیز وجود دارد. بر این اساس، معلم می‌تواند نظر دانش‌آموزان و والدین را در بخش نظرات، دریافت کند. «یادداشت‌های آقا معلم» که اغلب به تناوب و در فواصل زمانی کوتاه به‌روز می‌شود، مخاطبان زیادی از دانش‌آموزان و والدین و حتی سایر همکاران دارد. برخی از والدین بنا بر اظهار خودشان مشتاقانه و روزانه آن را دنبال می‌کنند و برخی نیز از طریق تلویزیون‌های هوشمند به‌طور خانوادگی به مشاهده و خواندن محتواهای مندرج در وب‌نوشت می‌پردازند. از آن روی که امکان درج نظر بدون ذکر نام و به‌طور محرمانه وجود دارد، افراد دیدگاه‌ها و نظراتشان را آزادانه در این وب‌نوشت بیان می‌کنند.

۷. **پویایی نوآورانه معلم:** یکی از آفاتی که دامن‌گیر برخی معلمان می‌شود، یکنواختی و روزمرگی است. تجربه‌نگاری و انتقال پیام در قالب وب‌نوشت، بستری پویا و شریطی نوآورانه را برای معلم و مخاطبانی که فراتر از زمان و دایره کلاس حضور دارند، مهیا می‌کند. محتوا به‌ویژه اگر همراه با تصاویر و فیلم‌های متنوع از موضوعات مربوط به کلاس درس و دانش‌آموزان و مرتبط با حرفه معلمی باشد، حلاوت مضاعفی دارد.

۸. **رصد جریان کلاس:** در فرهنگ حاکم بر مدارس ما متأسفانه کمتر حضور معلمان هم‌تا در کلاس درس یکدیگر، هنجار تلقی می‌شود. از این روی، شاید انگیزه و بعضاً امکان چنین امری کمتر وجود دارد. لذا برخی از زمینه‌های رشد و توانمندسازی معلمان در بستریهایی چون درس‌پژوهی کمتر مطرح است. با وجود این، بسیاری از مدیران و معاونان آموزشی به‌ویژه در مدارس غیردولتی، مایل به رصد جریان کلاس و رخدادهای حاصل هستند. از سوی دیگر، معلمان مبدع و موفق گاه علاقه‌مند بوده‌اند که مدیران و دیگر مسئولان مافوق و حتی هم‌تایانشان، از رویه و نتایج کارشان به شکلی دقیق‌تر اطلاع یابند. مستندسازی و تجربه‌نگاری در فضای وب‌نوشت فرصت بازبینی مسئولان و بازنمایی فعالیت‌های معلمان را مهیا می‌کند.

۹. **الگوگیری معلمان تازه کار:** تعداد قابل توجهی از نظراتی که در وب‌نوشت یادداشت‌های آقا معلم درج می‌شود،

آن‌چنان که هر یک از ما معلمان در این رهگذر سهمی را دریافته‌ایم. بر این اساس، در یک فرایند برد-برد با اشتراک گذاشتن تجربه‌ها، هم‌گامی در راه ایجاد و گسترش چنین فرهنگی برداشته‌ایم و هم از تجارب همکاران خویش استفاده کرده‌ایم.

۵. **گسترش فضای ارتباطی معلم:** در جریان کلاس، محدودیت زمان و یا برخی مصالح به معلم مجال نمی‌دهد که برخی صحبت‌ها را به میان آورد؛ از احساسات و اندیشه‌های درونی معلم گرفته تا انتظارات و جنبه‌های تشویقی و هدایتگری وی. طبیعی است که وقتی قرار باشد پیامی صورت مکتوب به خود بگیرد، امکان بررسی و تدوین دقیق‌تر و عمیق‌تر پیدا می‌کند. از این رو، معلم می‌تواند با درنوردیدن مرزهای زمان و

مکان کلاس، در رابطه با هر یک از موارد مزبور، واکنش و پیامی مکتوب را از طریق وب‌نوشت ابراز نماید. او حتی می‌تواند برخی گزارش‌های درسی، پاسخ سؤالات خاص یا مطالب تکمیلی و بسیاری موارد دیگر را که امکان طرح آن‌ها در کلاس نیست، در وب‌نوشت خود درج کند. به این ترتیب، حتی دانش‌آموزان

یکی از آفاتی که دامن‌گیر برخی معلمان می‌شود، یکنواختی و روزمرگی است. تجربه‌نگاری و انتقال پیام در قالب وب‌نوشت، بستری پویا و شریطی نوآورانه را برای معلم و مخاطبانی که فراتر از زمان و دایره کلاس حضور دارند، مهیا می‌کند

از دغدغه‌ها، حساسیت‌ها و اعتقادات معلم خود می‌شود. در عین حال، با مشاهده‌ی ضمنی شور و عشق معلم در انجام فعالیتی مؤثر و غیرموظف، تعلق خاطر دانش‌آموز به درس و معلم افزایش می‌یابد. لذا معلم با حسن اقبال دانش‌آموزان مواجه می‌شود و به دلیل ایجاد فضای متنوع در جریان آموزش و ارتباط، مقبولیتی افزون به دست می‌آورد.

* پی‌نوشت

1. <http://niroo.mihanblog.com>
2. Teacher man
3. McCourt, Frank
4. Knowledge management
5. Tacit Knowledge
6. Explicit Knowledge
7. <http://www.parsgig.com/f/Dn3Rx>
8. Hidden curriculum
9. continuous improvement

* منابع

۱. دری، بهروز؛ مستندسازی تجربیات مدیران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، طرح پژوهشی.
۲. ریسی، پوران و همکاران (۱۳۸۸). «اثربخشی اجرای چرخه مدیریت بهره‌وری با رویکرد کابزن عملیاتی بر بهبود شاخص‌های عملکردی واحد آزمایشگاه پلی‌کلینیک ۱۷ تأمین اجتماعی تهران»، فصلنامه نظام سلامت، دوره ۱، شماره ۳، صص ۵۶-۴۹.
۳. نیرو، محمد (۱۳۹۳). نقش برنامه‌ی درسی پنهان مبتنی بر رویکرد اجتماعی- فرهنگی، بر یادگیری ریاضی دانش‌آموزان دبیرستان، طرح تحقیق (پروپزال) مصوب رساله‌ی دکتری، دانشگاه خوارزمی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، گروه برنامه‌ریزی درسی.
۴. ملایی نژاد، اعظم و امام جمعه، طیبه (۱۳۸۹). «مستندسازی، حیات‌بخشی به تجربه‌ها»، رشد مدیریت مدرسه، دوره نهم، شماره ۶.
۵. مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۶). میزگرد تخصصی بازشناسی مفهوم و کاربرد برنامه درسی پنهان، دومین نشست ماهیانه انجمن مطالعات برنامه‌ی درسی ایران در سال ۱۳۸۶. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

مربوط به کاربرانی از حوزه‌های علوم تربیتی و یا تربیت معلم است. حتی برخی معلمان و مربیان مدارس در شهرستان‌ها نیز از این وب‌نوشت بازدید می‌کنند. خوشبختانه مسئولان مدرسه با سعه صدر بالا، اجازه این امر را نیز داده‌اند تا طرح‌های خوب و اثربخش در سراسر میهن اسلامی عرضه شوند.

۱۰. افزایش مهارت مشاهده و نگارش: وبلاگ‌نویسی در ارتقای توانایی نگارش افراد مؤثر است. افزون بر این، هنگامی که معلم قصد دارد به تناوب، مطالبی هدفمند و قابل ارائه را به رشته تحریر درآورد و از تکرار مطالب، که ملال‌آور هم هست، اجتناب کند، نیازمند شناخت یا شکار موضوعات در خور توجه و توصیف و تحلیلی شایسته است. در این شرایط، دیده‌ی او به مرور بیناتر می‌شود و مسائل کمتر مورد توجه یا نادیدنی دیگران را مشاهده می‌کند. مسائلی که شناسایی آن‌ها می‌تواند در کیفیت فرایند یاددهی-یادگیری تأثیرگذار باشد؛ همان که به نوعی، برنامه درسی پنهان قلمداد می‌شود.

۱۱. پیوند هم‌افزای تعلیم و تألیف: دبیر و نویسنده مرادف یکدیگرند و دبیرستان نیز ناظر به نهادی است که دبیری و نویسندگی را به جوانان می‌آموزد. سال‌هاست که با حذف زنگ انشا در دبیرستان و بی‌مهری به این امر مهم، شاهد ناتوانی اغلب شاگردان، دانشجویان و معلمان فردا در نگارش مطالب مورد نیازشان هستیم. در این میان، می‌دانیم که کارهای تعلیم و تألیف از یکدیگر جدا هستند اما از آنجا که معلمی با خواندن و نوشتن و اندیشیدن سر و کار دارد، با استفاده از وب‌نوشت به سهولت می‌توان بین این دو الفتی سازنده ایجاد نمود.

۱۲. افزایش انگیزش و رقابت دانش‌آموزان: هنگامی که دانش‌آموزان مورد توجه قرار می‌گیرند و از فعالیت‌های درخور معلم درج می‌شود، خود به خود رغبت، هویت و انگیزه بهتری پیدا می‌کنند. چنین فرصتی موجب جریان‌سازی رقابتی در جهت پیشرفت تحصیلی گروهی از دانش‌آموزان می‌شود.

۱۳. رفع خشکی و تلخی کلاس ریاضی: بازتاب‌های مصور از کلاس درس در فضای مجازی و تنوع بازخوردگیری و بازخورددهی، موجب جذابیت کلاس ریاضی شده است. این امر هنگامی که معلم بارها با گوشی تلفن همراه یا دوربین عکاسی خود از عملکرد و فعالیت‌های دانش‌آموزان عکس‌برداری یا فیلم‌برداری می‌کند و در کوتاه زمانی بعد، آن‌ها را در وب‌نوشت خود انتشار می‌دهد، نمود بیشتری می‌یابد. همچنین، علاوه بر ایجاد روابط صمیمانه و نزدیک‌تر با معلم، موجب افزایش حس تحریک‌پذیری و مشارکت‌جویی آموزشی دانش‌آموزان نیز می‌شود.

۱۴. شناخت بیشتر معلم و دانش‌آموز از یکدیگر و همسویی بیشتر دانش‌آموز با معلم: محیط وب‌نوشت عرصه‌ای است که در آن معلم می‌تواند باورها، دل‌نوشته‌ها و اندیشه‌های خود را درج نماید. این کار منجر به آگاهی دانش‌آموز